

E-books in de academische bibliotheek: complexe toegangsmodellen

UKB Werkgroep Collectiemanagement
Alie Bijker, Monique de Groot, Floor Gossieau, Loes Hazes

28 Februari 2022

Inhoud

Inleiding – duurzame (en open) collectievorming.....	1
1. Problematiek van e-books: waar lopen we tegenaan.....	2
2. Kenmerken van e-books platforms	3
3. Licentiemodellen	4
4. Alternatieven en aanbevelingen.....	5
Bijlagen	7

Inleiding – duurzame (en open) collectievorming

Als UKB Bibliotheken streven we naar duurzame (en open) collectievorming en toegang tot informatiebronnen. Hierbij wordt bij de verwerving de beste prijs-kwaliteitverhouding nagestreefd volgens duurzame licentiemodellen met optimale gebruiksopties, voor een zo groot mogelijke gebruikersgroep, bij voorkeur de hele campus, waarbij garanties voor perpetual access zijn gewaarborgd.

De collectievorming sluit waar mogelijk aan bij open research, open access en open leermaterialen om zo bij te dragen aan het verspreiden van kennis vanuit het universitair onderzoek en onderwijs. Helaas zijn veel e-books nog niet als open educational resource (OER) beschikbaar.

Het aanbieden van e-books voor het onderwijs is sinds de COVID-19 pandemie om verschillende redenen veel lastiger geworden, terwijl de vraag door de overgang naar onderwijs op afstand juist is toegenomen.

In deze notitie wordt op deze problematiek dieper ingegaan, daarbij geïnspireerd door de [EbookSOS campagne](#) in het Verenigd Koninkrijk waarin wordt geageerd tegen de ongunstige ontwikkelingen op de e-books markt.

Deze notitie schetst het e-bookslandschap, inventariseert alternatieven en doet aanbevelingen.

1. Problematiek van e-books: waar lopen we tegenaan

Het beschikbaar stellen van e-books voor het onderwijs aan onze studenten was altijd al problematisch. Sinds de COVID-19-lockdown is enerzijds de noodzaak voor aanschaf van digitale content groter geworden. Anderzijds is het voor bibliotheken, door de ontwikkelingen t.a.v. e-books binnen de uitgeversbranche nog moeilijker geworden om aan de vraag te voldoen.

Hieronder wordt ingegaan op kenmerken en problemen rond het aanschaffen en aanbieden van e-books.

Problemen die gesignaleerd worden en die onderling samenhangen

1.Hoge (aanschaf)kosten

2.Beperkingen op beschikbaarheid

- Intrekken door de uitgever van een eerdere licentie op een e-book
- Nieuwe titels alleen in print beschikbaar, pas na enige tijd als e-book toegankelijk
- Titels zijn niet als e-book verkrijgbaar

3.Beperkingen t.a.v. gebruik

- Beperkingen op gelijktijdig gebruik en op printen, downloaden en bewaren
- User experience is onduidelijk, lastig en frustrerend
- Geen campusbrede toegang mogelijk voor verplichte literatuur

4.Complexe businessmodellen

- Veel verplichte literatuur is niet of moeilijk digitaal te bestellen, indien wel beschikbaar dan vaak slechts voor 1 gelijktijdige gebruiker
- Titels zijn niet los verkrijgbaar – wel via diverse licentiemodellen in pakketten of alleen aan te schaffen bij grote afname (in titels of geld)

E-textbooks

E-textbooks¹ (studieboeken/leerboeken) zijn de laatste jaren sterk in opkomst, met name sinds de COVID-19 pandemie. Bibliotheken streven naar campusbrede toegang – juist voor deze vorm van content.

Steeds vaker blijkt echter dat titels van e-textbooks niet (meer) los verkrijgbaar zijn; of slechts beschikbaar voor een periode van een jaar en voor een beperkte groep gebruikers.

Ook lopen de kosten op: bedragen > € 1.000,- per titel zijn geen uitzondering. Door deze ontwikkelingen dreigen e-books onbetaalbaar te worden. Een e-prefererend aanschafbeleid wordt zo heel kostbaar.

¹ *Textbook, leerboek, studieboek*): is een uitgebreide verzameling van informatie over een bepaald vakgebied, die worden geproduceerd om tegemoet te komen aan de behoeften van onderwijzers (en leerlingen), meestal in educatieve instellingen. [Tekstboek - Wikipedia](#)

Vaak uitgegeven door speciale uitgevers. Studieboeken worden over het algemeen voorgeschreven door docenten binnen Bachelor en Master.

Wat we signaleren is dat de aanschaf van gedrukte verplichte literatuur vaak voor rekening was van de studenten zelf. De vraag naar de digitale boeken en e-textbooks komt echter bij de bibliotheek terecht en dat betekent extra hoge lasten voor de bibliotheekbudgetten.

2. Kenmerken van e-books platforms

Uitgeversplatforms

De meest duurzame toegang tot e-books bieden uitgeversplatforms. Boeken die daarop worden aangeboden kennen geen of nauwelijks beperkingen op downloaden, bewaren, printen en gelijktijdig gebruik. Ook voorwaarden voor perpetual access en interbibliothecair leenverkeer (IBL) zijn vaak gegarandeerd. De e-books zijn wel vaak duur vergeleken met de versie in print en met titels op DRM-platforms.

DRM-platforms² / aggregator platforms

Veel uitgevers maken hun titels (ook) digitaal beschikbaar op zogenaamde DRM (Digital Rights Management) of *aggregator platforms* (EBSCO, Proquest, VLEbooks), met beperkingen op downloaden, printen en aantal gelijktijdige gebruikers. IBL is niet toegestaan.

De boeken zijn te koop voor 1, 3 of 5 gelijktijdige gebruikers of voor een onbeperkt aantal gebruikers (unlimited). Deze e-books waren redelijk geprijsd, maar sinds de COVID-19 pandemie zijn ze flink duurder geworden. Nadeel is dat ze meestal niet gelijktijdig door meerdere personen gebruikt kunnen worden. Een aparte vorm is het zogenaamde credit point model: een e-book wordt aangeschaft met een aantal jaarlijkse individuele toegangsopties, credits³, tussen 200 en 400. Voordeel is dat hierbij gelijktijdig gebruik mogelijk is, denk aan verplichte college literatuur. Ook hiervoor gelden de DRM-beperkingen op printen en downloaden.

Uitgevers textbook platforms

Uitgevers hebben steeds vaker naast een 'gewoon' e-booksplatform een apart textbooks platform ontwikkeld – vaak met extra digitale leercontent. Deze modellen hebben ook aparte (prijs)voorwaarden.

Titels zijn vaak niet los te koop, maar zitten verpakt in een onderwerpsgericht pakket – toegang wordt geregeld via het eigen uitgeversplatform, op basis van een jaarlijks te verlengen licentie. Voorbeelden hiervan zijn:

BOOM-portaal: je maakt een keuze voor een vakgebiedsgericht pakket(je). Er is sprake van een jaarcontract, gebaseerd op het aantal gewenste gebruikers. De prijs van een collectie is een collectieprijs en per saldo een stuk lager dan de optelsom van de losse e-boekprijzen.

BSL: biedt de mogelijkheid om zelf een pakket samen te stellen, prijzen zijn gebaseerd op het aantal studenten (boekprijs x aantal studenten - daardoor erg prijzig).

² DRM-platforms bieden wel meer e-books aan. Kleinere uitgeverijen hebben vaak de financiën en kennis niet in huis om hun content op een eigen platform aan te bieden en kiezen juist daarom voor een DRM-platform om hun e-books namens hen aan te bieden

³ 1 credit is 24 uur toegang voor één gebruiker

Access Medicine (McGraw-Hill) en *Clinical Key Student (Elsevier)*: zijn ontwikkeld voor studenten geneeskunde. Deze platforms bieden, naast medische tekstboeken extra digitale leercontent (o.a. multimedia (video), casefiles, extra tools voor bv. self assessment en presentatie). Prijzen zijn gebaseerd op aantal studenten, omvang pakket en extra content.

Uitgeveronafhankelijke textbook platforms

Uitgevers bieden steeds vaker titels van digitale studieboeken aan via externe studieboekenplatforms. Dit betreft online leerplatforms, waar toegang wordt gegeven tot de digitale studieboeken, vaak met mogelijkheden tot gebruik van extra tools, bijvoorbeeld voor het maken van annotaties.

Toegang is veelal gebaseerd op een individuele access code per student.

Gebruiksbeperkingen zijn afhankelijk per uitgever.

Voorbeelden hiervan zijn VitalSource, Kortext, Bibliu, Bookshelfaccount. Het platform VitalSource wordt in Bijlage 1 apart toegelicht.

Voor de bibliotheken is het lastig dat de titels niet meer los te koop zijn via de uitgever. Onderhandelen gaat per titel en het betreffende boek is vaak tijdelijk en maar voor een beperkte groep beschikbaar, wat het erg arbeidsintensief maakt voor bibliotheken.

3. Licentiemodellen

Aanschaf losse titels

Bibliotheken schaffen het liefst losse titels aan net als bij gedrukte boeken. Hierbij wordt voorkeur gegeven aan uitgeversplatforms. Veelal staan de titels ook op DRM-platforms, maar deze hebben in het algemeen meer restricties. Soms is een minimum aantal titels of een minimum bedrag vereist bij de aanschaf.

Aankoop of huur van pakketten

Uitgevers bieden pakketten aan, die op basis van onderwerp en jaar van uitgave aangekocht kunnen worden. Die staan meestal⁴ op een uitgeversplatform en hebben geen gebruiksbeperkingen. Voorbeeld hiervan is Springer.

Patron Driven Acquisition

Veel bibliotheken werken met zogenaamde Patron Driven Acquisition (PDA), Evidence Based Acquisition (EBA), of Demand Driven (DDA) modellen [Bijlage 2].

De titels binnen de PDA/ EBA/ DDA kunnen betrekking hebben op allerlei vakgebieden en periodes van uitgave. Deze modellen kunnen worden toegepast bij uitgeversplatforms en bij DRM-platforms. Grote aantallen e-books worden tijdelijk door de uitgever opengezet en voor een bepaald bedrag wordt een selectie van de meest gebruikte boeken na verloop van tijd eigendom van de bibliotheek en dus blijvend toegankelijk.

Leasemodellen

Hierbij hebben beperkte groepen studenten gedurende een beperkte periode toegang tot (een aantal) titels.

⁴ DRM-platforms bieden ook pakketten aan met content van diverse uitgevers. Denk bv. aan DEI collecties bij EBSCO en Proquest

Dit kan gaan om bv. tentamenliteratuur voor een bepaalde tentamenperiode. Een voorbeeld is de titel van Cambridge UP: Introduction to Quantum Mechanics: 1 jaar toegang voor € 1.125,- voor UTwente.

Qua personele inzet vragen leasemodellen extra aandacht en technische ondersteuning waardoor de verwerving nog duurder en lastiger wordt: opname wel of niet in de catalogus, werkbaar maken van platform binnen de universitaire werkomgeving, het regelen van tijdelijke toegang voor beperkte groep, hoe?

4. Alternatieven en aanbevelingen

Het aanbod van e-(text)books, online leermateriaal krijgt dus steeds vaker te maken met het monopolie en de grillen van uitgevers. Om wel te kunnen beantwoorden aan de vraag binnen het onderwijs en om de kosten beheersbaar te houden is het bundelen van expertise en onderhandelingsvaardigheden een must. Maar ook: een sterkere gerichtheid op het (zelf) ontwikkelen van digitale open leermaterialen.⁵

Eenzijds is het geven van voorlichting en creëren van bewustwording over hoe de huidige modellen in elkaar zitten van belang: wat is mogelijk en wat niet.

Anderzijds wordt het bieden van alternatieven voor betaalbare of zelfs open content noodzakelijk en steeds belangrijker.

Hieronder worden initiatieven en mogelijke alternatieven genoemd waarmee docenten en auteurs kunnen worden ondersteund.

Alternatieven zoeken

In veel bibliotheken bieden collectie/informatiespecialisten ondersteuning bij het vinden van goed bruikbare alternatieven van e-books die in de eigen collectie of in open access beschikbaar zijn.

Hierbij kan gebruik worden gemaakt van [een handige tool](#) die ontwikkeld is door California State University, waarmee op basis van een ISBN vrij beschikbaar digitaal lesmateriaal kan worden gevonden dat qua onderwerp gerelateerd is aan een bepaald e-textbook.

Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in de digitale leeromgeving is bij elke universiteit op de website informatie te vinden over regels, mogelijke kosten en informatie over de Easy-Access regeling van de [Stichting UvO](#).

Open Leermaterialen – gebruiken en zelf maken

Het stimuleren en ondersteunen van gebruik van open leermaterialen in het onderwijs is een weg om gebruik van commerciële content in te perken.

Er is al veel materiaal beschikbaar dat gebruikt kan worden als vervanging van commercieel onderwijsmateriaal, kijk hiervoor op de lokale websites van de universiteiten.

Ook het stimuleren en ondersteunen van het zelf maken en delen van open leermateriaal is aan te bevelen.

⁵ [Rapport Digitale leermaterialen in het hoger onderwijs - Versnellingsplan](#)

Voor docenten is nuttige informatie te vinden bij [SURF Open Leermaterialen](#) en het [Stappenplan: Maak je open tekstboek! - Versnellingsplan](#) en op [Edusources](#), platform voor open onderwijsleermaterialen.

Gericht zoeken naar leermaterialen kan via het nationale platform [Wikiwijs](#), een platform waar docenten lesmateriaal kunnen creëren, maken, vinden, bekijken en downloaden.

Open Access publiceren

Een belangrijk alternatief is boeken publiceren onder een open access-model, zodat iedereen er vrije toegang toe heeft. De [OA Books Toolkit](#) is een geweldige hulpbron hierbij.

Vrijwel elke UB heeft een Open Access / OER team die hierbij ondersteuning kan bieden.

UB's steunen vaak OA e-books initiatieven zoals: [Open Library of Humanities](#), [Open Book Publishers](#), [Punctum Books](#), [Knowledge Unlatched](#) en [Sidestone Press](#).

De universiteit heeft eigen uitgeverij

Diverse universiteiten hebben een eigen uitgeverij die redacties en auteurs ondersteunt bij het oprichten en publiceren van diamond open, digitale wetenschappelijke tijdschriften en boeken. Voorbeelden zijn [University of Groningen Press](#), [Open Publishing \(tudelft.nl\)](#), [Open Press TiU | Tilburg University](#), [Radboud University Press](#)). De uitgeverij kan ook vaak advies geven aan auteurs bij de contractonderhandelingen met andere uitgevers.

Adviseren auteurs over boekcontracten en e-books

Veel studiemateriaal wordt geschreven door de eigen docenten van een instelling. Academics kunnen worden begeleid bij het onderhandelen over contracten met uitgevers.

Bij het onderhandelen over een boekcontract, met de uitgever, kan specifiek gevraagd worden naar hun e-booksbeleid met behulp van de volgende vragen:

- Komt dit boek beschikbaar als e-book voor bibliotheken?
- Kunnen bibliotheken het als afzonderlijk e-book kopen of is het onderdeel van een pakket?
- Wat is het licentiemodel voor uw e-book? Is de toegang voor 1/meerdere/onbepaalde gebruikers? Gaat het om een eenmalige kosten, een jaarlijks abonnement of een creditmodel?
- Hoeveel kost het e-book voor de bibliotheek? Voor de bibliotheek van de eigen instelling gratis of met hoge korting toegang bedingen.
- Via welke platforms zal het e-book beschikbaar zijn? Zullen er verschillen zijn in prijzen en licenties op verschillende platforms?
- Als u een hoofdstuk bijdraagt aan een boek, is het dan mogelijk om een open access-exemplaar te uploaden naar uw universitaire repository?

Als uitgevers geen bevredigend antwoord geven, dan kunnen specifieke contract clausules een oplossing zijn [zie hiervoor Bijlage 3].

Bijlage 1. Wat is VitalSource?

VitalSource Technologies biedt onderwijstechnologie en digitale inhoud aan op het platform VitalSource. Men werkt samen met bedrijven, universiteiten (bibliotheeken) en uitgevers.

In het geval van textbooks onderhandelt een universiteitsbibliotheek met de uitgever over de prijs op basis van het aantal gebruikers, het model (pick/choose-model of collectie), de toegangsperiode en de betaling. De toegang wordt via het platform VitalSource ingeregeld. Een eerste installatie heeft een doorlooptijd van 14 dagen, daarna kunnen titels van eenzelfde uitgever gelijk aan het profiel van de bibliotheek toegevoegd worden.

Er zijn drie modellen beschikbaar in VitalSource:

1) Studenten aankoop

Studenten kopen zelf een e-book van VitalSource en openen het via Bookshelf (de e-reader).

2) Bibliotheek aankoop: toegangscode

Bibliotheek koopt toegangscode voor de studenten en stelt deze beschikbaar. Het e-book is gebonden aan de studenten voor een bepaalde periode of voor altijd. Toegangscode kunnen ingekocht worden bij VitalSource (prijzen op hun website) of via de uitgever.

3) Bibliotheek licentie : toegang campus breed

Bibliotheeken kunnen een licentie nemen op e-books met één of meerdere toegangen. Het e-book wordt beschikbaar gesteld aan de studenten via het Explorer platform van VitalSource en de studenten kunnen het e-book lezen in de Bookshelf e-reader op het platform.

Rechtstreeks linken naar een titel op het platform is niet mogelijk.

De bibliotheek onderhandelt met de uitgever over de prijs en de toegangen. De prijs wordt vastgesteld op basis van aantal studenten, aantal courses en soms ook of het verplichte of aanvullende literatuur is. De prijs en de wijze van beschikbaarstelling op het platform bepaalt de uitgever, dit kan dus per uitgever verschillen.

Een voorbeeld, uitgever Pearson:

- Toegang op basis van aantal gelijktijdige gebruikers: 1, 3 of maximaal 5.
- Aanschaf van meerdere exemplaren om meer toegangen te krijgen is niet mogelijk
- Uitgevers voorwaarde: jaarlijkse besteding van minimaal EUR 5000,- (excl. btw) per bibliotheek
- Meerdere e-books op Bookshelf
- Prijzen e-books, afhankelijk of Nederlandstalige- of Engelstalige titels

Bijlage 2. Uitleg Patron Driven Acquisition

Patron Driven – aankoop bepaald door gebruiker

1-A aankoop op basis van user statistics

- UB maakt vooraf afspraken met publisher
- voor toegang tot een bepaalde collectie(s)
- voor een bepaalde periode
- voor een bepaalde som geld
- gebruiker heeft via de catalogus direct toegang tot deze collectie
- aanschaf op basis van gebruikersstatistieken

1-B aankoop op basis van Short Term Loans

- UB maakt afspraken met aggregator of publisher
- voor toegang tot een bepaalde collectie(s)
- voor een bepaalde periode.
- gebruiker heeft via de catalogus direct toegang tot deze titels
- vanuit de UB is hier een budget voor gereserveerd
- aanschaf gebeurt op basis van Short Term Loans (STL)
- per STL wordt een bepaalde vergoeding betaald - deze varieert per titel/uitgever
- vooraf afgesproken na hoeveel STL's het een koop wordt
- na bereiken van dit aantal STL's betaalt de UB het aanschafbedrag boven reeds betaalde bedrag

1-C aankoop op basis van profiel en gebruikersvraag

- UB maakt afspraken met een aggregator of Publisher
- voor toegang tot een bepaalde collectie(s)- op basis van door UB vastgesteld profiel
- voor een bepaalde periode
- vanuit de UB is hier een budget voor gereserveerd.
- de gebruiker klikt de titel aan via de catalogus, vult kort aanvraagverzoek in
- de UB/vakreferent honoreert dit verzoek (of niet)
- toegang wordt na goedkeuring geregeld
- de titel wordt gekocht

Bijlage 3. Begeleiding academici/ auteurs bij contractonderhandelingen met uitgevers

Contractclausules

Bent u niet tevreden met de antwoorden van de uitgever of u twijfelt? Vraag hem dan om de volgende clausules in uw contract op te nemen.

1. Tenzij hieronder anders bepaald, wordt aan elke koper van een e-book licentie een niet-exclusieve licentie verleend om een kopie van het e-boek te downloaden naar een of meer computers, tablets of mobiele apparaten van de instelling voor gebruik door een personeelslid, geaccrediteerde bezoeker of student verbonden aan die instelling, steeds onder de volgende voorwaarden:
 - a. het e-book mag uitsluitend worden verspreid onder personeel, geaccrediteerde bezoekers en studenten van de instelling
 - b. het e-book mag worden gedownload door elke geautoriseerde gebruiker, bijvoorbeeld voor onderzoek of privéstudie. Het e-book mag zonder kosten worden opgenomen in de digitale leeromgeving van de instelling van de auteur.
 - c. het e-book wordt niet gebruikt op een manier die de morele rechten van de auteur(s) schendt;
 - d. geen auteursrechten, handelsmerken of andere eigendomsvermeldingen in het e-book mogen worden verwijderd, verborgen of anderszins gewijzigd
 - e. de e-booklicentie mag niet worden overgedragen of in sublicentie worden gegeven aan derden zonder de uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.
2. De uitgever garandeert dat het e-book voldoet aan alle toepasselijke toegankelijkheidsvereisten, inclusief de toegankelijkheidsvoorschriften van de publieke sector voor 2018 en de World Wide Web Consortium (W3C) Web Content Accessibility Guide Lines (WCAG) 2.1 tot conformiteitsniveau AA. De uitgever garandeert verder dat zijn e-boek compatibel is met schermlezers, toegankelijkheidsfuncties van de browser en andere tools van derden om de juiste toegankelijkheid te garanderen.
3. De uitgever garandeert dat hij alle inhoud in het e-book zal opnemen die vóór de ondertekening van deze overeenkomst beschikbaar was als een of meer pre-prints. Auteurs stemmen ermee in om dergelijke pre-prints bij te werken met een link naar de uiteindelijke inhoud van het e-book.

(Deze tekst is gelicentieerd onder Creative Commons Attribution 4.0 International ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/))-licentie. Met dank aan de e-bookSOS: <https://academicebookinvestigation.org/>)

Zie bv. ook [deze veelgestelde vragen over auteursrecht](#) op de UB portal RUG.